

Н. Слободяник,

аспірант кафедри організації судових та правоохоронних органів
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВИБОРНЕ НАЧАЛО ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ У ФОРМУВАННІ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ

Останнім часом усе частіше лунає полеміка між представниками впливових політичних сил, посадовцями та іншими учасниками суспільного життя щодо найоптимальніших способів підтримання курсу, спрямованого на посилення гарантій незалежності суддів, підвищення рівня довіри до судової влади з боку суспільства та викорінення усталених традицій впливу на суддів. Забезпечення реалізації принципу верховенства права в умовах побудови правової держави, зміцнення незалежності суддів і самостійності судів не можливе без підтримки цього процесу суспільством. Доктрина поділу державної влади на три гілки не лише передбачає можливу гармонію та збалансовану взаємодоповнюючу співпрацю між ними, а й зумовлює водночас певну конкуренцію. Спроби впливу на судову гілку влади можна спостерігати як у країнах сталої демократії, так і в тих, що взяли курс на побудову демократичних основ в організації державної влади. Дієвим механізмом запобігання впливу інших гілок влади на суд має бути консолідація судової влади та її підтримка з боку громадянського суспільства. Ефективне функціонування суду великою мірою залежить від формування високопрофесійного суддівського корпусу. Особливої уваги за таких умов потребує питання про «виборне начало» під час формування суддівського корпусу. Виборність суддів сьогодні може слугувати однією з демократичних підвалин формування вітчизняного суддівського корпусу.

Проблемні питання організації функціонування судової влади та створення

ефективного механізму добору суддів на посади є предметом уваги багатьох поколінь вітчизняних і зарубіжних учених. У наш час як у теоретичній, так і в практичній площині серед науковців невпинно зростає інтерес до пізнання демократичних основ формування суддівського корпусу, у тому числі на виборних засадах. Дослідженню вказаних актуальних питань присвятили увагу у своїх наукових пошуках такі вчені, як А.М. Бернюков, В.С. Бігун, І.С. Власов, Г.А. Джаншієв, В.В. Долежан, С.В. Ківалов, І.Є. Марочкін, Ю.Є. Полянський, Я.О. Попов, С.В. Прилуцький, Н.В. Радутна, Б.А. Страшун, О.А. Мішин, В.А. Туманов, В.Я. Фукс, Б.А. Футей, В.І. Шмереміга та інші. Однак теоретична й практична значимість обраної теми, недостатня розробленість та актуальність зумовлюють необхідність поглибленого дослідження.

Метою статті є вивчення актуальних проблем добору суддів на посади в Україні та значення «виборного начала» у формуванні суддівського корпусу. Звернення до вітчизняних та іноземних наукових і законодавчих досягнень у сфері формування суддівського корпусу, врахування аналізу юридичних проблем крізь призму сучасних глобалізаційних процесів обумовлюють необхідність формулювання сучасного напряму дослідження обраної проблематики.

З проголошенням незалежності Україною взято курс на побудову демократичної, соціальної, правової держави. У Конституції України [9] народ визнається носієм суверенітету та єдиним джерелом влади, закріплюються

гарантії здійснення народовладдя, проте на сьогодні не вдалося практично втілити в життя задекларовані положення повною мірою. Так, на думку С.В. Петкова, для того щоб забезпечити реальні правові умови для найбільш повної реалізації народного волевиявлення, недостатньо лише законодавчих гарантій, а доцільно привести всі посади органів державної влади у відповідність до традицій часів доби козацтва та зробити їх виборними. Автор зазначає, що виборча система козаків вирізнялася демократичністю, а використання звичаю, який згодом перетворився на національну традицію, привело до розвитку могутньої козацької держави [12, с. 17].

Таким чином, заслуговують на увагу позиції вчених, які наголошують на тому, що неабияке значення під час формування суддівського корпусу мають саме ідейні засади. Глибоке й ґрунтовне вивчення процесів становлення, організації та діяльності суду на різних історичних етапах дозволяє сформулювати певне бачення подальшої еволюції й удосконалення судової гілки влади. Загальновідомо, що навіть найбільш прогресивна ідея має як прихильників, так і критиків. Це стосується й питання про виборність суддів народом. Кризь пририму політико-правових і філософських поглядів виборність суддів розглядається як один зі способів реалізації «судової демократії». Так, серед реальних форм і методів народовладдя в здійсненні судової влади, на думку В.С. Бігуна, можна розглядати народний суд (за умов виборності суддів) [2, с. 109].

Справедливо відзначав Г.А. Джаншієв, що «виборне начало» в суді – споконвічне начало в судоустрої. Це така заявлена істина, яка хоч із чуток відома всім, хто цікавиться історією законодавства [5, с. 73]. З'ясовуючи, як глибоко в стародавню епоху сягає «виборне начало», автор відзначає, що ще за часів дії «Руської Правди» в окремих князівствах суддя відправляв правосуддя в присутності виборних мужів [5, с. 74].

Виборні мирові суди, створені в ході судових перетворень зареформою 1864р., були досить прогресивними та отримали чимало позитивних відгуків як із боку сучасників цієї реформи, так і з боку їх наступників. Так, на сторінках журналу «Вісник Європи» в межах хроніки за десять років реформ 1861–1871 рр. відображено теоретичні положення, з огляду на які здійснювалось реформування виборних мирових судів. Відстоюючи теоретичну точку зору, укладачі судових статутів визнають раціональність застосування «виборного начала» під час заміщення суддівських посад та стверджують, що закріплення у свідомості суспільства суду як справедливого арбітра суспільних відносин вимагає від кандидатів на посаду судді і вищої юридичної освіти, і довіри населення. Тому призначення всіх суддів повинне відбуватися шляхом виборів місцевим населенням з осіб, які отримали юридичну освіту та мають практичний досвід [4, с. 291].

У свою чергу В.Я. Фукс, аналізуючи теоретичне й практичне підґрунтя, на якому базувалися доводи захисників системи вибору народом «начальників і суддів», зауважував, що вибір посадових осіб обумовлюється «теоретично» далеко не однією «довірою», а й іншими, не менш суттєвими, умовами: формою правління, інтелектуальним і моральним розвитком виборців та тих, кого обирають, нарешті, властивістю тих обов'язків, які покладаються на обраних посадовців [18, с. 477].

У радянський період «виборність суддів» розглядається як конституційний принцип заміщення суддівських посад – одна з демократичних основ соціалістичного правосуддя. Водночас енциклопедичні джерела характеризують принцип виборності суддів як важливу гарантію незалежних суддів і підпорядкування їх лише закону, що забезпечує тісний зв'язок суду з громадськістю, залучення радянських громадян до здійснення правосуддя [19, с. 53]. Порядок утворення всіх судів на засадах виборності суддів і народних засіда-

телів було врегульовано та відображено в конституціях і законодавчих актах як на союзному, так і на республіканських рівнях. Особливу увагу приділено законодавчому закріпленню порядку організації виборів районних (міських) народних судів, які на теренах України проводилися згідно із Законом Української РСР від 05.06.1981 р. № 2023-Х «Про вибори районних (міських) народних судів» [14].

Крім того, згідно зі статтею 35 Основ законодавства про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік [11], статтею 17 Закону Союзу РСР «Про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік» від 16.08.1938 р. [13] судді та народні засідателі могли достроково позбавлятися своїх повноважень не інакше, як із відкликання виборців або органу, який їх обрав, або ж на підставі вироку суду щодо них, який набрав чинності.

На сучасному етапі виборність суддів бачиться одним із демократичних шляхів формування суддівського корпусу, що має підґрунтя як із теоретичної й історичної, так і з практичної точок зору. Так, аналіз сутності американського досвіду наділення суддів повноваженнями підтверджує «життєздатність» і дієвість механізму комплектування суддівського корпусу шляхом виборності. Не вдаючись до детального аналізу систем формування суддівського корпусу в США (що не є завданням цієї статті), вважаємо за доцільне зауважити, що існує декілька способів добору на посаду суддів, а саме: вибори, що здійснюються законодавчим органом; призначення главою виконавчої влади з наступним затвердженням законодавчим органом; всезагальні вибори на основі партійних списків; всезагальні позапартійні вибори (незалежно від партійної приналежності); призначення, що здійснюється главою виконавчої влади на основі списку, підготовленого незалежною комісією, з наступним затвердженням шляхом прямих виборів («міссурійський метод») [3, с. 13]. Найбільш ефективно видається «си-

стема Міссурі», яка поєднує найкращі елементи виборчої системи та системи призначення суддів на посади.

Пошук найоптимальніших шляхів державного будівництва в нашій державі, що базуватимуться на певних ідейних началах та закладатимуть демократичні цінності як у формуванні, так і у функціонуванні органів судової влади, потребує насамперед з'ясування проблем, які на цей час існують у судовій системі. Так, на питання про те, які сьогодні маємо проблеми під час формування вітчизняного суддівського корпусу, відповідь навіть пересічного громадянина буде переважно сповненою нарікань на бюрократизм, віднесення повноважень із питань призначення й обрання суддів на посади виключно до компетенції органів державної влади, надто низький рівень довіри до суду з боку суспільства тощо. І важко не погодитись з тим, що порядок формування суддівського корпусу наразі є надто заформалізованим, недостатньо прозорим, не враховує демократичні національні традиції минулого, які ґрунтуються на принципі виборності, зокрема місцевих суддів.

Очевидно, що на цей час існують певні проблеми в роботі суду та формуванні суддівського корпусу, однак неможливо не відзначити позитивні зміни в організації судової системи, серед яких назвемо впровадження автоматизованої системи документообігу суду, автоматичного розподілу судових справ, підвищення ролі суддівського самоврядування тощо. Значна кількість суттєвих нововведень пов'язана з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [17].

Відповідно до частини 2 статті 20 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції Закону України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» голова місцевого суду, його заступник, голова апеляційного суду, його заступники, секретарі палат апеляційного суду, голова вищого спеціалізованого суду, його заступники та секретарі палат призначаються на посади

строком на один рік шляхом таємного голосування із числа суддів цього суду, проте не більше, як на строк повноважень судді. Голова місцевого суду, його заступник, голова апеляційного суду, його заступник, голова вишого спеціалізованого суду, його заступники призначаються на посади шляхом таємного голосування більшістю від кількості суддів, які працюють у відповідному суді [16].

Справедливо зауважити, що новий порядок заміщення адміністративних посад у суді на виборних началах має суттєві переваги. З огляду на те, що найкраще претендентів на адміністративні посади знають їх колеги в суді, саме така процедура організації й проведення виборів на адміністративні посади в судах є виправданою та відповідає принципу незалежності судів і суддів.

Водночас дотриманню принципу незалежності суддів значною мірою сприятиме вдосконалення в подальшому процедури добору суддів на посаду. Позитивними положеннями Закону України від 05.06.2012 р. № 4874-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій незалежності суддів» [15] є зміна процедурних питань обрання суддів, спрямованість на спрощення процесу обрання суддів, а також запровадження можливості вчасного обрання судді до закінчення п'ятирічного строку його повноважень.

Таким чином, принагідно зауважити, що зі зміною життєдіяльності й розвитком суспільства відбувається також реформування судової системи, однак критика та нарікання з боку окремих представників громадськості на роботу суду все ж не зникає. Так, згідно з даними Моніторингу незалежності судової влади, проведеного Центром суддівських студій у 2012 р., значно знизився рівень довіри громадян до українського правосуддя. Серед факторів, які впливають на цей показник, основними є відсутність стриманості у висловленні власних суб'єктивних думок щодо су-

дових рішень і суддів представниками виконавчої та законодавчої влади, державними органами, представниками засобів масової інформації тощо [10, с. 12]. Підвищення довіри громадян до суду потребує підвищення рівня соціальної відповідальності з боку представників влади, а також залучення народу до формування суддівського корпусу.

Аналіз теоретичних і практичних положень ідеї про можливість та доцільність добору суддів шляхом голосування виборців в Україні породжує спектр суттєвих супутніх питань, послідовно розглянувши які, нам легше буде усвідомити сутність і значення «виборного начала» у формуванні суддівського корпусу та сформулювати обґрунтоване розв'язання проблеми щодо виборності суддів (це політичний фарс чи демократичний крок задля формування справедливого та безстороннього суддівського корпусу?), яка останнім часом викликає жвавий інтерес із боку науковців і практиків. Розглянемо детально такі питання.

Якою має бути національна модель формування суддівського корпусу за умов добору суддів на посади шляхом голосування виборців? Аналіз історичних традицій і сучасної юридичної думки, а також зарубіжного досвіду показує, що формування суддівського корпусу на виборних засадах може бути реалізоване шляхом вибору суддів усіх судів або суддів місцевих судів. Так, з урахуванням особливостей правової системи найбільш виправданою та прийнятною в Україні видається можливість добору на виборних началах суддів місцевих судів.

Водночас, розглядаючи окремі аспекти найефективнішого способу реалізації принципу виборності суддів і втілення його на національному рівні, Комісія з питань здійснення народовладдя Конституційної асамблеї пропонує нову модель у відокремленні справ, які стосуються безпосередньо громадян за місцем їх проживання та законом закріплені за новим інститу-

том правосуддя. Найбільш прийнятним видається Комісії з питань здійснення народовладдя Конституційної асамблеї закріплення в Конституції України інституту мирових суддів, які повинні отримувати право здійснювати правосуддя в межах наданої компетенції після обрання їх населенням на місцях на території України [7].

Яким має бути законодавче регулювання порядку обрання народом на посаду судді? Одним із першочергових завдань і пріоритетів правової держави є забезпечення ефективної діяльності судової системи, у тому числі її реформування. Реалізація окремих демократичних положень у ході судово-правової реформи, зокрема формування суддівського корпусу на виборних засадах, потребує внесення змін до Конституції України та законодавчих актів із питань судоустрою, а також розроблення закону, який врегулював би порядок організації та проведення виборів суддів місцевих судів.

Чи не буде звужено правові умови для забезпечення принципу незалежності суддів за умов їх виборності? Привертає увагу той факт, що питання про необхідність обрання суддів народом постійно є предметом уваги різних впливових політичних сил (як опозиційних, так і провладних) [1, с. 407–409]. Цим ще раз підкреслюється, що ідея виборності суддів народом зберігає актуальність незалежно від спрямованості політичних переконань і настроїв. Так, питання про безпосереднє обрання суддів народом відображається в передвиборних програмах та законодавчих ініціативах окремих народних депутатів України. Водночас Центр політико-правових реформ висловлює застереження щодо можливої політизації посади судді або залежності суддів від політичних і бізнесових кіл у разі запровадження виборності суддів [1, с. 409].

Однак, напевно, більше загроз незалежності суддів і судів існує під час формування суддівського корпусу за участі інших гілок влади, ніж за його виборності народом. Водночас оче-

видно, що представники суддівського співтовариства добре знайомі із ситуацією, коли зайняття посади судді було унеможливленим через неукомплектованість органів, які відповідають за формування високопрофесійного суддівського корпусу (Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради юстиції, Верховної Ради України).

Чи не призведе процес формування суддівського корпусу за умов виборності народом суддів до політизації суддівської посади? На перший погляд, комплектування суддівського корпусу шляхом виборності суддів – це мета, яку складно реалізувати в сучасних умовах, оскільки є великий ризик, що зайняття суддівської посади через вибори може бути значно заполітизованим, а саме поняття «кандидат на посаду судді» буде дещо схожим до поняття «кандидат у депутати». Однак такі припущення є завчасними, позаяк вибори представницьких органів безпосередньої демократії (наприклад вибори народних депутатів) та вибори суддів є діаметрально протилежними за своєю сутністю.

Наприклад, беручи участь у виборах народних депутатів, які проводяться на політичній основі, виборець обирає певний напрям, течію суспільного розвитку й державного будівництва, який відображений у програмних цілях і меті окремої політичної сили. Під час передвиборної агітації допускаються політичні обіцянки, які народний обранець, прийшовши до влади, має реалізувати. У свою чергу виборець, зацікавлений у прогресивному розвитку суспільства, держави та покращенні свого власного добробуту, обирає того, хто, на його думку, спроможний гарантувати й реалізувати названі прагнення як народу в цілому, так і кожного зокрема. Отже, виходить, що неабияке значення має добре організована та проведена передвиборча кампанія, злагоджена командна робота, чітко сформульована програма, що відображає найгостріші проблеми суспільства, які є актуальними, потребують нагального вирішення

та, найголовніше, гарантії реалізації обіцяних покращень.

Водночас сутність виборів суддів є дещо іншою, оскільки виборець голосує за конкретного кандидата на посаду судді, який має як високий професійний рівень, так і бездоганну репутацію й високі моральні якості. Що може обіцяти кандидат на посаду судді місцевого суду, окрім справедливого, об'єктивного та безстороннього відправлення правосуддя? Ніхто не знає напевно, чи доведеться йому в подальшому стати учасником судового процесу. Суддя ж, усвідомлюючи, що народ має право його відкликати, буде дбати про поведінку, яка відповідає закону та високому званню судді.

Як зазначає С.В. Ківалов, щоб усенародне обрання суддів не стало маніпуляцією з грошима й засобами масової інформації, можна заборонити кандидатам на посаду судді будь-які форми асоціювання з політичними партіями, оскільки за кваліфікованого кандидата на посаду судді повинні агітувати його репутація та ерудованість. Водночас С.В. Ківалов переконаний, що в разі, якщо кожний суддя повинен буде пройти обрання народом в тих територіальних межах, на які розповсюджується юрисдикція його суду, судді будуть залежними виключно від закону [8].

Хто та яким способом має інформувати населення про кандидатів на посаду судді? Виборці повинні бути обізнаними з відомостями про кандидатів, які претендують на зайняття посади судді в суді, що знаходиться в межах певної адміністративно-територіальної одиниці. Так, це можна владнати законодавчим закріпленням за органами місцевого самоврядування повноважень щодо інформування населення в межах територіальної громади про кандидатів на посаду судді за єдиною встановленою формою, яка допомогла б відобразити об'єктивні відомості про кандидатів на посаду судді.

Яким критеріям повинен відповідати кандидат на посаду судді? Насамперед кандидат на посаду судді має

уособлювати всі критерії, передбачені чинним національним законодавством та міжнародними актами, серед яких вимоги як до професійної підготовки, так і до морально-етичних якостей. Окрім того, привертають увагу критерії відбору й методи вивчення особистості кандидата на посаду судді в деяких зарубіжних демократичних державах. Так, О.М. Ведернікова, посилаючись на дані «Американської енциклопедії судової системи», зазначає, що критерії «хорошого судді» включають неупередженість під час вирішення справи, гарні теоретичні знання та великий досвід практичної (юридичної) діяльності, здатність думати й писати ясно, логічно, велику особисту чесність, гарне фізичне здоров'я та розумовий розвиток, судовий темперамент (врівноваженість, ввічливість, комунікабельність, терпимість), здатність застосовувати судову владу розумно [3, с. 14].

Водночас під час добору суддів на посади значна увага приділяється також судовій філософії, що у вузькому розумінні розглядається як сукупність ідей і переконань, які передбачають, як саме суддя вирішуватиме справи. Наприклад, у США за умов призначення або виборів суддів намагаються з'ясувати відповідну філософію судді [2, с. 103].

Яким має бути строк повноважень виборного судді? Зважаючи на те, що незмінюваність суддів є однією з найважливіших гарантій забезпечення їхньої незалежності, судді повинні займати свої посади безстроково. Так, наприклад, у США (за умов виборності суддів) суддя займає посаду безстроково, тобто «допоки веде себе бездоганно» («during good behavior»).

Хто та на яких підставах зможе звільнити з посади обраного народом суддю? Доцільно передбачити можливість народу відкликати суддю в порядку та з підстав, виключно передбачених законом.

Таким чином, на сьогодні виборність суддів вбачається як оптимальний демократичний шлях формування

суддівського корпусу. Побудова національної моделі реалізації виборності суддів народом повинна здійснюватися з урахуванням національного історичного досвіду й досягнень зарубіжних країн у сфері формування суддівського корпусу.

З метою запобігання промахів і недоліків під час практичної реалізації цієї ідеї на національному рівні доцільно було би провести державно-правовий експеримент впровадження виборності суддів на місцевому рівні. Випробування на практиці за державного сприяння поряд із традиційними нових форм організації процесу формування суддівського корпусу в межах певної адміністративно-територіальної одиниці дозволить сформулювати низку висновків щодо можливого застосування в подальшому набутого досвіду формування суддівського корпусу шляхом виборності на всій території України.

Водночас, за справедливим твердженням В.В. Долежана, необхідно пам'ятати, що одномиттєво перебудувати судову систему та вирішити проблеми, які не вирішувалися роками, а то й десятиліттями, неможливо. Потрібно поступово вирішувати проблеми. У сучасних умовах це може вирішуватися шляхом впорядкування підбору кадрів на посади суддів і підвищення їх юридичної відповідальності за сумлінне виконання професійних обов'язків [6].

З огляду на викладене здійснено спробу з'ясувати лише деякі суттєві питання, пов'язані з необхідністю вдосконалення порядку формування суддівського корпусу, та окреслено шлях, яким може здійснюватися подальший розвиток вітчизняних судових установ. Так, під час судових перетворень особливу увагу має бути зосереджено на тому, щоб порядок добору суддів на посади через вибори як форму народного волевиявлення став дійсно прогресивним і раціональним, а також тісно переплітався з гарантіями дотримання принципу незалежності судів і суддів та не призвів до ускладнення функціонування судової системи.

Ключові слова: суддя, виборність суддів, судоустрій, статус судді, вимоги до кандидата на посаду судді.

У статті висвітлюються актуальні проблеми формування суддівського корпусу в Україні. Розглядається питання щодо впливу політичних та інших факторів на ефективність формування суддівського корпусу шляхом виборності. Розкрито проблемні питання, недоліки та переваги формування суддівського корпусу шляхом виборності. На цій основі окреслено основні напрями нових ініціатив у сфері реформування судової гілки влади.

В статье освещаются актуальные проблемы формирования судейского корпуса в Украине. Рассматривается вопрос о влиянии политических и других факторов на эффективность порядка формирования судейского корпуса путем выборности. Раскрыты проблемные вопросы, недостатки и преимущества формирования судейского корпуса путем выборности судей. На этой основе очерчены основные направления новых инициатив в области реформирования судебной ветви власти.

The article highlights topical problems of the formation of the judiciary in the Ukraine. It considers the influence of political and other factors on the effectiveness of the procedure on forming the judiciary by electing. It reveals current problems, disadvantages and benefits of forming the judiciary by electing judges. On this basis, it outlines primary areas of new initiatives in reforming of the judicial branch.

Література

1. Александрова Н.В. Развитие публичного права в Украине (доповідь за 2005–2006 рр.) / Н.В.Александрова, І.Б. Куліушко. – К. : Конус-Ю, 2007. – 497 с.
2. Бігун В.С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення : [монографія] / В.С. Бігун. – К., 2011. – 303 с.
3. Ведерникова О.Н. Отбор кандидатов на судебные должности: опыт США /

- О.Н. Ведерникова // Советская юстиция. – 1993. – № 5. – С. 13–14.
4. Десять лет реформ: 1861–1871 гг. Мировые судебные учреждения // Вестник Европы. – 1872. – Кн. 3. – С. 289–323.
5. Джаншиев Г.А. Основы судебной реформы / Г.А. Джаншиев. – М., 1891. – 364 с.
6. Долежан В.В. За чисті мантії. Виборність суддів: панацея від зла чи елемент передвборних технологій? / В.В. Долежан // Закон і бізнес. – 2007. – № 37. – С. 8.
7. Доповідь Комісії з питань здійснення народоладдя щодо розуміння і реалізації конституційних положень «влада народу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sau.in.ua/ua/activities/reports/id/dorovid-komisiji-z-pitan-zdijsnennja-narodovladdja-schodo-rozuminnja-i-realizaciji-konstitucijnih-polozhen-vlada-narodu-705>.
8. Ківалов С.В. Суддів має обирати народ / С.В. Ківалов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.judges.org.ua/dig2936.htm>.
9. Конституція України : прийнята Верховною Радою України 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
10. Моніторинг стану незалежності суддів в Україні – 2012 // Вісник Центру суддівських студій. – К., 2012. – 51 с.
11. Об утверждении Основ законодательства о судостроительстве Союза ССР, союзных и автономных республик : Закон СССР от 25.12.1958 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.lawrussia.ru/texts/legal_861/doc861a657x891.htm.
12. Петков С.В. Теорія адміністративного права : [навч. посібник] / С.В. Петков. – К. : КНТ, 2014. – 304 с.
13. Про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік : Закон Союзу РСР від 16.08.1938 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bestpravo.ru/sssр/eh-dokumenty/іbo.htm>.
14. Про вибори районних (міських) народних судів : Закон Української РСР від 05.06.1981 р. № 2023-X [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2023-10>.
15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій незалежності суддів : Закон України від 05.06.2012 р. № 4874-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4874-17>.
16. Про відновлення довіри до судової влади в Україні : Закон України від 08.04.2014 р. № 1188-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1188-18>.
17. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
18. Фукс В.Я. Выбор и назначение судей / В.Я. Фукс // Русский вестник. – 1984. – Т. 173. – С. 473–501.
19. Юридический энциклопедический словарь / [М.М. Богуславский, М.И. Козырь, Г.М. Миньковский и др.] ; под ред. А.Я. Сухарева. – М. : Советская энциклопедия, 1984. – 415 с.

